

TÁRSASÁGI HÍREK

MAKAY GUSZTÁV
1910–1984

„Ahhoz az irodalomtanári és irodalomtörténetési nemzedékhez számítom magamat, amely ifjúkorában, a két világháború között Ady és a nyugatos írók költészetén nőtt fel, majd József Attila és a népi írók vonzásába került, a felszabadulás után pedig – anélkül, hogy megtagadta volna régi rajongásait – a legmaibb irodalommal igyekszik lépést tartani” – írta önmagáról Makay Gusztáv *Tóth Árpádról* szóló könyvében.

Ebben a korszakban tanult és tanított. Mint tanár nem a hivatásosak, hanem a választottak között. Azok sorába lépett, akik személyiségükkel emelték az iskola, az irodalomnépszerűsítés tekintélyét. Nemcsak azért, mert magyar–francia szakos diplomájának rangját a budapesti Eötvös Kollégium és a párizsi Ecole Normale Supérieure fémjelezte, hanem azért, mert Pécs, Budapest, Eger, a felkészülés, az indulás állomásai, Horváth János hatása, pályakezdésének élményei mindvégig igényes feladatok elvégzésére sarkallták. Amikor a sorra alakuló kulturális intézmények az iskola táján is megkezdtek agyelszívó tevékenységüket, hűséges maradt a tanításhoz, majd nem négy évtizeden át volt a Trefort utcai gyakorló iskola vezető tanára. Nem sokkal kevesebb ideig tanított az Eötvös Loránd Tudományegyetemen módszertant.

Tapasztalatait az *Irodalomtanítás* c. könyvében foglalta össze – ahogy írta – „az átmeneti nyugvóponton”. „Versszemléletünk is sok mindenben más, mint egy-két évtizeddel ezelőtt” – olvasom *Édes hazám, fogadj szivedbe!* . . . címmel megjelent versértelmezéseinek előszavában. Módszertanában, verselemzéseiben megpróbálta állandóvá kristályosítani azt, ami az irodalmi alkotás elemeiben, fénytöréseiben változó. A műértelmezés időszerűségének kockázatát is vállalta a tanárképzés gyakorlati célja érdekében.

Tanári munkája állandó kísérője volt a tankönyvírás, ez az érzékeny, az iskolapolitikával együtt változó műfaj, amely a tudomány magasabb követelménye és a középiskola gyakorlatibb célja közötti ellentét miatt mindig hálás céltáblája „az adott világtól” elrugaszkodott filológusnak vagy a jegyzetémát kereső újságírónak. Makay mindezzel szembenézett. Évtizedeken át írta tankönyveit, miközben minden reform, minden tantervi változás után a docensi címmel is

kitüntetett vezető tanárnak trónfosztott királyként kellett körülnéznie a szaktárgy megtépzott tartományain, vállalva a szélmalomharcot a sorvadó óraszámú irodalomtanításért.

Mikor már évek óta nem irányíthatta tovább karmesteri könyvedséggel látványos bemutató óráit, a pálya szélére szorult játékos izgalmával figyelte az irodalmi életet. A betegség szorító fogságában cikkeivel, hozzászólásaival a költészet, az irodalom általa vallott eszméiért hallatta szavát.

Kedvelt szórakozása volt a fényképezés. Most, hogy búcsúzóban ezt a pillanatfelvételt készítem róla, sokezer tanítványa jut eszembe, akik ez alkalmi arcképnél is jobban őrzik ősz haját megcáfoló fiatalos arcát, mosolyát, Makay tanár úr irodalomóráinak emlékét.

SZABLYÁR FERENC

KOLTAY-KASTNER JENŐ
1892–1985

A magyar tudományos élet nagy egyéniségét veszítette el: ez év márciusában meghalt Koltay-Kastner Jenő. Kilencvenhárom évet élt, munkássága szinte egész századunkat felölelte: 1909-ben lett az Eötvös Kollégium tagja, 1923-tól 1968-ig egyetemi tanszéket irányított, 1923-tól Pécssett, majd 1941-től nyugdíjba vonulásáig, Szegeden. E hosszú, munkában töltött élet során mennyiségben impozáns, magas színvonalú tudományos életművet alkotott: 14 könyve és 70 nagyobb tanulmánya jelent meg. Nevét a magyar és az olasz tudomány történetébe a két kultúra: irodalom és történelem kapcsolatainak kutatásával írta be. Érdeklődésének középpontjában két korszak: a reneszánsz kora és a tizenkilencedik század állt, munkái nagy része e két tárgykörből való.

Több tanulmányt szentelt a reneszánsz irodalom elméleti kérdéseinek; számos részlettanulmány mellett jelentős az olasz reneszánsz irodalomelméletét feldolgozó antológiája, amelynek hatalmas jegyzetapparátusa jól tükrözi Koltay-Kastner tudományos módszerének lényegi vonásait: kerüli az elméletieskedést, maximálisan tiszteli a tényeket, a történeti dokumentumokat, következtetéseit megfontoltak, az irodalmi jelenségeket a szó szoros értelmében vett interdiszciplináris igénnyel közelíti meg. Mert Koltay-Kastner több tudományterületen is otthonosan mozgott: Dantéről, Aretinóról, Giordano Brunóról, Bornemisza Péterről, Amade Lászlóról írt munkáiban irodalomtörténeti és esztétikai szempontok mellett figyelmet szentelt a

történelem és a kultúrtörténet aspektusainak is; Cola di Rienzóról vagy Machiavelliről értekezve viszont, életműüket elemezve kitekintett a kor művészeti életére is. A reneszánsz iránti érdeklődés végigkísérte egész életét. Túl a nyolcvanadik életévén kezdett el komolyan foglalkozni az olasz reneszánsz népi vonulatával, s nagy tanulmányban dolgozta fel Folengo ún. „makaróni nyelven” írt komikus eposzát, amellyel az olasz kritika korábban nem, vagy alig foglalkozott.

Életművének legjelentősebb produktumait mégsem a reneszánsz, hanem sokkal inkább a 19. századi magyar–olasz kapcsolatok területén hozta létre. Több évtizeden át tartó, módszeres levéltári munkával felkutatta és közzétette azokat az alapvető anyagokat, amelyek a két nép és kultúra múlt századi kapcsolatait széleskörűen dokumentálják. Művei sok mai kutató számára alapvető forrásmunkák, hiszen tartalmilag kiterjednek a 48-as magyar szabadságharc és az olasz nemzeti egységmozgalom, a Risorgimento legfontosabb közös pontjaira, a szó szoros értelmében feldolgozva a Kossuth-emigráció, és az ún. „magyar jelenlét” — Kossuth, Türr, Tüköry—Garibaldi. Mazzini, Cavour — írásos anyagát, a magyar emigránsok és az olasz politikusok egész kapcsolatrendszerét.

Koltay-Kastner jelentőset alkotott a magyar szótáriródalom területén is. A harmincas évek óta rendszeresen jelentek meg olasz–magyar és magyar–olasz szótárai, amelyek közül — egybehangzó vélemények szerint — kiemelkedik magyar–olasz nagyszótára.

Ennek anyagát állandóan fejlesztette, modernizálta, szavakat, kifejezéseket gyűjtve haláláig.

Koltay-Kastner Jenő a magyarországi italianisztika elismert és kimagasló egyénisége volt. Tudományszervező, több jelentős folyóirat szerkesztője és munkatársa volt Magyarországon és Olaszországban egyaránt. Tanítványok és kutatók nemzedékeit nevelte és irányította, akiket minden esetben a tudomány tiszteletére, az új iránti fogékonyságra ösztönzött.

NEMÉNYI KÁZMÉR

SCHEIBER SÁNDOR
1913–1985

Scheiber Sándort — polihisztorsága okán — sokan vallották és vallják a magukénak bibliakutatóktól a néprajzosokig, orientalistáktól a magyarországi és általában a kelet-európai zsidóság történetének szakértőikig. Mi is külön emlékeztünk meg róla, mint a klaszszikus ókor zsidó összefüggéseinek fáradhatatlan nyomozójáról, de ugyanannyi joggal búcsúztathatjuk a magyar irodalom lelkes híve-

ként és korántsem csak a zsidó vonatkozások megvilágítójaként. Tartsuk számon, hogy a nyelvek keletkezésének keleti hagyományairól írott értekezésével (1937) Horváth Jánosnál doktorált, hetvenedik születése napján elmondott számadásában (*Summa vitae*) pedig így indokolta helytállását és maradását: „Sokszori és csillogó csábitással szemben itthon maradtam. Marasztalt a magyar nyelv és irodalom szeretete, marasztalt a hivatástudat . . .” Tömegeket megmozgató temetésén is a Biblián kívül rajongásig szeretett költőjének, Arany Jánosnak a neve hangzott el a legtöbbször.

A *Folklór és tárgytörténet* c. tanulmánygyűjteményének II. és III. kötetéhez csatolt bibliográfia másfélezernyi tétele közül minden második vagy harmadik magyar irodalmi vonatkozású — a *Halotti beszéd* vitatott helyének („Ábrahám kebelében”) vitathatatlan értelmezésétől Kiss József, Ágai Adolf, Ujvári Péter, Kaczér Illés vagy Moldova György tudatos vagy öntudatlan képeinek, hasonlatainak, utalásainak *mesteri* magyarázataiig. Nemzeti irodalmunknak aligha van olyan olvasója vagy tudós kutatója, aki ezeket az általában rövid eligazításokat nem hasznosíthatná. Külön-külön elmondhatjuk róluk, hogy „csak” megjegyzések, glosszák, adalékok stb., de összességükben és módszerük jóvoltából üdvös és tanulságos egésze: a céltudatos motívumkutatás eredményeként a magyar irodalom szólamkincsének gazdag tárházává, főleg az ó- és középkori zsidóság világrészeket átható és összekötő kultúrájának tükörévé állanak össze. Lehet, sőt biztos, hogy irodalmunk egyik-másik jelenségét az illető kor szakértői szervezettebben tárgyalják, több oldalról világítják meg, társadalomtörténeti vagy esztétikai szempontból avatottabban taglalják, de Scheiber Sándor különleges reflektorfényeit akkor sem nélkülözhetik.

Nehéz volna megmondani, hogy melyik írónk kedvelői profitálhatnak legtöbbször a hebraisztika és judaisztika elhunyt kiválóságának tudós *escapade*-jaiból. Örvendetesen gazdag Bornemisza-kutatásunk a középkori és reformáció korabeli *exemplum*-gyűjtemények módszeres kiaknázása révén tovább gazdagodott; a sokáig — méltatlanul — elhanyagolt ponyvakiadványok bevonása szintúgy pozitívum; Arany és Mikszáth olvasmány-élményeinek nyomozgatása rengeteg váratlan tanulsággal jár; a zsidó folklór felderítése nemcsak zsidó írónk jobb megértését segíti elő. Kiemeljük Scheiber Sándor ikonográfiai vizsgálatainak fontosságát (pl. a Pápai Páriz-féle *Dictionarium* címkéjének forrásmeghatározását) is, de egyes részletkérdések sikeres tisztázásánál fontosabbak azok a megemlékezések (Goldziher Ignácról, Heller Bernátról, Löw Immánuelről, Kohlbach Bertalanról, Pfeiffer Izsákról) és áttekintések (pl. *A magyar zsidóság szellemi élete a századfordulótól*, benne a pozsonyi, szegedi, makói, nagyvárad, kolozsvári, temesvári, pécsi, keszthelyi, soproni és főképp a budapesti kulturális központok szellemi pezsgéséről, a pesti szalonokról,

Bécs hatásáról), amelyek művelődéstörténeti szempontból hézagpótló, de irodalomtörténészeink számára is nélkülözhetetlen összefoglalások.

Ha most arra gondolunk, hogy mindez csak csekélyke hányada elhunyt kutatótársunk és barátunk monumentális életművének, és hogy a magyarországi zsidó feliratok vagy a kötetstáblákból kifejtett héber kódektörédek gyűjteménye tulajdonképpen elválaszthatatlan irodalomtörténeti és folklór-munkásságától: adózzunk tisztelettel emlékének és a valamennyiünket gazdagító termés láttán örvendezzünk, hogy a magyar nyelv és irodalom szeretete *itthon* marasztotta.

BORZSÁK ISTVÁN

VARJAS BÉLA
1911–1985

Varjas Béla hamvai mellett megrendülten áll és a súlyos veszteséget pedig próbálja felmérni az irodalomtörténész, — közelebről a régi magyar irodalom kutatója —, az idők megváltoztathatatlan folyására gondol a szép, régi könyvek őre, és immár több mint negyven esztendő emlékeit rendezgeti az egykori egyetemista, aki először tanárként találkozott vele, és akivel most együtt érez az a mai hallgató, aki egy fél évvel ezelőtt még speciálkollégiumán vehetett részt, lassan felkészülve professzora dédelgetett tervének, a 16. századi régi magyar költők tárának folytatására.

Talán ma nem mindenki tudja már, hogy Varjas Béla nemcsak irodalomtörténész és a könyvkultúra ápolója volt, hanem szinte egész pályája során az egyetemen is tanított. Fiatal könyvtáros korában szemináriumokat vezetett Horváth János mellett. Van rá tanú, hogy kivette részét a régi Eötvös Collegium felvételi vizsgáiból, s ezek egyikén egyebek mellett azt tudakolva, hogy mi az irodalom, a Horváth János által megfogalmazott „irodalmi alapviszony” mibenléte próbálta rávezetni a nála jelentkezőket: erről a tájról elindulva jutott el odáig, hogy új szemlélettel és módszerrel egészítve ki a régieket, a 16. századi magyar irodalom társadalmi gyökereiről írjon nélkülözhetetlen, úttörő könyvet.

Mint tanár vett részt később az egyetemi könyvtárosképzés megindításában, s ugyanakkor élesszemű tanárként figyelte és támogatta az Országos Széchényi Könyvtár fiatal könyvtárosainak tudományos próbálkozásait. Mikor Varjas Béla szerkesztette a Magyar Könyv-

szemlét, mindig ügyelt rá, hogy fiatal munkatársai publikálási lehetőséget kapjanak a folyóiratban.

Utóbb, évek múlva a régi magyar irodalomtörténeti tanszék keretében tért vissza az oktatáshoz. Hallgatóinak azt akarta átadni, amit talán a legfontosabbnak tartott: a körültekintő pontosságot, a szövegek tiszteletét, alapos megértését és a 16. századi kéziratok olvasásának korántsem könnyű mesterségét. Élete utolsó éveiben még képes volt arra, hogy a kéziratolvasás megkönnyítésére jegyzetet állítson össze, és úgy ismertesse meg kedvelt korszakának betűtípusait és ezeknek változatait: akik értették e munka jelentőségét, örömmel vállalkoztak segédkönyvének kiadására.

Egykori hallgatói és tanítványai, akik idővel munkatársaivá, barátáivá váltak, s a lehető legszorosabb személyes kapcsolatba kerültek vele, most megrendülten állnak hamvai mellett. Közös veszteségünk érzésének enyhítésére Justus Lipsius egy 1603-ban kelt leveléből idézek: „Ego e philologia philosophiam feci”. A nagy humanista valóban ezt tette, és — mutatis mutandis — Varjas Béla is, aki a filológiából kiindulva az állhatatos kitartást és a kitartó cselekvést egyformán magában foglaló constantia filozófiáját tette vezérelvévé: soha egy mondatot nem adott ki keze alól, amelyben akár egyetlen szót is feleslegesnek érzett, soha nem volt felületes, volt türelme és ereje mindent kiérlelni és a lehető legtökéletesebb formában közreadni. Azt hiszem, eme vonások miatt tartoznak majd művei akkor is az élő hagyományba, amikor az újabb kutatás — tárgyunk természeténél fogva — meghaladja eredményeit. Élni fog mondatainak méltósága és a bennük kifejeződő emberi magatartás: ez az, ami valóban „monumentum aere perennius” a tudományok általa is céltudatosan elősegített fejlődésében.

TARNAI ANDOR

MARKOVITS GYÖRGYI
1919—1985

Hosszú évekig volt egy ellenszenves intézmény rendkívül rokonszenves vezetője. A Széchényi Könyvtár zárt anyag osztályáról van szó. De Markovits Györgyi olyan szerényen és minden bürokratikus nagyképűség nélkül volt a titkok őrzője, hogy vezetése alatt ez a barátságatlan intézmény is barátságossá vált.

Igazi érdeme azonban az volt, hogy munkahelyének inspirációjára olyan hasznos és fontos kutatásokat végzett, melyeket talán ma már el sem végezhetne senki. A két világháború között tilosnak minősí-

tett irodalmat tette mindenki számára hozzáférhetővé. És nemcsak az írott dokumentumokat kutatta fel hangyaszorgalommal, hanem a még élő szereplőket is sorra kifaggatta, hogyan működött a cenzúra az ellenforradalmi Magyarországon. Emlékeik nyomán előbányászott a hatalom által annak idején betiltott, elveszettnek hitt irodalmi műveket, kiegészítve ezzel az antifasiszta és szocialista irodalmi alkotások sorát. Jelentős hozzájárulás volt ez a magyar irodalom teljességéhez.

De nemcsak az itthon üldözött irodalmi műveket kutatta fel, munkássága kiterjedt az emigrációban élt antifasiszták, baloldali szerzők frásaira is. Több tucat külföldön megjelent magyar újságot és könyvet tanulmányozott át, olyanokat, melyek a Horthy-korszakban, különösen pedig a második világháború idején egyáltalán nem juthattak el a hazai olvasókhoz. Ki hitte volna például, ha Markovits Györgyi ki nem bányássza, hogy a magyar antifasiszta emigráció még Algirban és Teheránban is magyar nyelvű újsággal segítette a fasizmus elleni nemzetközi küzdelmet.

Gazdag antológiára való anyagot „hozott haza” a világ minden tájáról, kiegészítve ezzel is magyar irodalmi tudatunkat. És a „hazatért szövegek” szerzőinek sora nem mindennapi nevekből áll: köztük van Károlyi Mihály, Jászi Oszkár, Fábry Zoltán, Illyés Gyula, Lesznai Anna, Bölöni György, Karikás Frigyes, Kassák Lajos, Moholy Nagy László, Németh Andor, Vámbéry Rusztem és még sokan.

Legutolsó, halála után megjelent könyve, *A magyar írók harca a cenzúra ellen 1919–1945* gazdag tárháza az ismeretlen dokumentumoknak. Ebben nemcsak a cenzúra irodalomellenes hatását és az ellene felemelt bátor tiltakozásokat veszi számba, de az öncenzúra csonkításainak szomorú nyomait is felkutatja a két háború közötti irodalomban.

Markovits Györgyi munkásságán érezni azt a nemes célzatú sietőséget, mely e korszak minden kutatóját hajtja, hogy minél több még élő tanút szólaltathasson meg. Pedig talán nem is tudta, hogy nemcsak a tanúk mennek el törvénytörően gyorsan, de ő is kénytelen lesz értelmetlenül hamar, munkaereje teljében abbahagyni a kutatást. Arra számítottunk, hogy gazdag és nélkülözhetetlen alap kutatásait még sok értékes tanulmányban, monográfiában dolgozza majd fel. Ki fogja most már ezt a fontos munkát helyette elvégezni ilyen lelkesen, ennyi hozzáértéssel és ilyen szeretettel?

VEZÉR ERZSÉBET

**A KISTELEKI-ALAPÍTVÁNY
PÁLYÁZATI FÖLHÍVÁSA SZEGEDI HELYISMERETI
MUNKÁRA**

A Kisteleki Ede emlékezetére alapított pályadíjat negyedízben 1987. május 11-én osztjuk ki. Fölhívjuk a Szeged múltjával, jelenével, jövőjével foglalkozó kutatókat, hogy pályamunkáikat 1986. december 31-ig ajánlottan küldjék meg.

A föltételek a következők:

1. Csak kiadatlan, a pályázat céljára első példányban készült, legalább 4, legföljebb 10 ív (egy ív 22 szabványosan gépelt lap) terjedelmű, Szegeddel kapcsolatos mű nyújtható be.
2. A pályamű tárgyát nem szabjuk meg. A tárgyválasztást (új tárgykörök földolgozását, új források föltárását, új szempontok érvényesítését) értékeljük.
3. A bizottság egy pályadíjat (12 000 Ft), két — egyenként 7000 Ft-os — és két — egyenként 4000 Ft-os — jutalmat ad ki.
4. A díjnyertes és jutalmazott pályaművek a Somogyi-könyvtár állományába kerülnek.
5. A pályázat jelíges; a szerző nevét a dolgozat nem tartalmazhatja. Nevét és címét zárt borítékban mellékelje.
6. Nem vehet részt a pályázaton, aki pályaművének tárgykörében korábban már közleményt jelentetett meg.
7. A bizottság döntését titkos szavazással hozza.
8. A díjazottakat levélben értesítjük, a közvéleményt pedig a díjkiosztásról a Délmagyarország és a Csongrád Megyei Hírlap hasábjain tájékoztatjuk.

Szeged, 1985. május 11-én.

*A Kisteleki-alapítvány
bírálóbizottsága
Szeged, Somogyi-könyvtár
441. pf. 6701*